

מדרש תנחומא

על

המשה חומשי תורה

מדרש תנחומא

הקדום והישן

מיוחס

לרבי תנחומא ברבי אבא

על

חמשה תומשי תורה

אשר היה ממון וספון בכתב יד באוצרות הספרים עד כה.

יצא עתה פעם ראשונה לאור עולם

על פי כתב יד ישן נישן, הנמצא באוצר הספרים באקספארד, אשר היה מקדם בגנזי הרב הגאון ה"ר דוד אפפענהיים ז"ל, ועל ידי השואה עם עוד שמונה כתבי יד אחרים: (א) כ"י הגנזי ברומי בוואטיקאן. (ב, ג, ד, ה) כ"י גם כן מאוצר הספרים באקספארד, ואחד מהם היה לפניו בבית עקד הספרים של הרב החכם הגדול ה"ר היים מיכל ז"ל. (ו) כ"י מאוצר הספרים במינכען. (ז) כ"י ספרדי. (ח) כ"י מאוצר הספרים של די ראססי בפארמא.

ערוך ומסודר עם סימנים באותיות להפריד בין מאמר ומאמר, וציונים מתנ"ך בגוף הספר, וגם הערות ותקונים ומראה מוקומות, משני התלמודים, תוספתא ספרא ספרי מילהא, פסיקתא מדרשים וילקוט, ויתר ספרי הקדמונים, ובאור להכנת דבריו, וגם פירוש המלות הזרות הכאים בתוכו,

וגם

מבוא גדול

המפיץ אור על מדרש תנחומא בכלל וכפרט.

מסני

שלמה באבער

מלבוב.

מבוא התנחומא

ווילנא

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

שלא תאמר למדתי הלכות די לי, ת"ל כי אם שמור השמרון
את כל המצוה הזאת (יברים יא כב), כל המצוה למוד מדרש
הלכות ואגדות, וכן הוא אומר למען הודיעך כי לא על הלחם
לבדו יחיה האדם (שם ח ג) זה מדרש, כי על כל מוצא פי ה' יחיה
האדם (שם), אלו הלכות ואגדות (ספרי עקב ס'ס'קא ס"ח).

דעת - אתר לימודי יהדות ורוח

www.daat.ac.il

פתח דבר

ברוך אל עליון אשר אמצני, ובימין צדקו תמכני, להוציא אל הפועל מחשבתי אשר היתה בקרב לבבי שמונה, להביא במתנה העברים זו פעם שלי שית מנחה שוורה חמדה גנוה וצפונה, הוא מדרש תנחומא אשר היה לפני האגנים הקדמונים, והיה בכתובים עד כה, ואיננו מדרש תנחומא הגרפס פעמים רבות אשר נמצא בינינו, וכבר העיר הגאון חיד"א ז"ל כי התנחומא שמוכרים הראשונים איננו תנחומא שבידינו, (ראה שה"ג ח"ב ערך תנחומא), כאשר ברתתי כל זה היטב במבוא אשר שמתי בראש הספר.

ממדרש תנחומא באו לידי בחסד אל תשעה כתבי יד. הראשון מאוצר הספרים באקספארד קובץ 20, אשר היה מקדם בבית גנזיו של הרב הגאון ה"ר דוד אפפענהיים ז"ל. ונשלח אלי גוף הכ"י אל אוצר הספרים של האוניווערזיטעט דפה בהשתדלות המיניסטעריום, ואני נותן בזה תודה אל שרי המלוכה אשר עשו עמי גם כעת חסד ואמת, (כאשר מכבר עשו אתי אות לפוכה בהמציאם לי כתב יד מן הלךח טוב מאוצר הספרים בפלארענץ), למען הרחיב גבול תכמת ישראל וספרותו, ולהוציא תעלומה אור מורשה לנו מקדמונינו ז"ל. והנני נותן גם ברכה ותודה לידידי התכם הגדול והחוקר הר"א נייבויער נ"י, אשר עמד לימיני, למען אוכל להשיג את שאלתי, ועוד לפני איזה שנים שלח אלי התכם הנכבד הזה דוגמאות מתנחומא כ"י הנמצא באקספארד, (ראה מבוא למדרש לקח טוב פ"ט אות ס"ז שהזכרתי את הדוגמאות ההן). ויהי כאשר הודיע לי התכם הנ"ל כי נמצאו באקספארד עוד ארבעה קובצים מתנחומא בכ"י, לא נחתי ולא שקפתי עד אשר נשלחו בהשתדלות המיניסטעריום, גם ארבעה קובצים אלה אל בית אוצר הספרים הנ"ל, למען אוכל להשתמש בהם כחפצי, והנה הלום ראיתי כי אחד מהם קובץ 577 היה מקדם בבית עקד הספרים של הרב התכם מוהר"ר חיים מיכל ז"ל, (כי ספרי הגאון הר"ד אפפענהיים וספרי ה"ר חיים מיכל ז"ל נמכרו לאוצר הספרים באקספארד). גם העתיק למעני הרב המופלג מוהר"ר מרדכי קאפו את התנחומא מכ"י הגנוז ברומי בוואטיקאן קובץ 34. גם השגתי העתקה אשר נעתקה למעני מן כ"י אשר באוצר הספרים במינכען, והוא קובץ 224 כולל הרבה פרשיות מהתנחומא הנספחות אל ספר החזקוני המונה שמה בכ"י, (דוגמאות מהקובץ הזה הוציא לאור ידידי הרב הגדול התכם הגולל מהר"א יעללינעק בביהמ"ד ח"ו). גם נשלח אלי עוד כ"י אחד, מאת ידידי הרב התכם המופלג מוהר"ר יעקב כהנא נ"י, אשר קנהו מעובן המנוח החוקר המהולל מוהר"ר אליקים כרמולי ז"ל, והוא כ"י ספרדי ישן נושן על במדבר דברים, ואני נותן בזה תודה גם להתכם היקר הזה על טובו וחסדו. גם נעתק למעני ספר בראשית מן התנחומא כ"י קובץ 1240, הנמצא באוצר הספרים של די ראססי בפאראמא. ובמבוא הספר ימצא הקורא תכונת כל תשעה כתבי יד האלה.

כתב יד הראשון מאקספארד, בתרתי לשימו לעיקר ולפנים הספר, והשויתי כל מאמר ומאמר עם כ"י האחרים, והעירותי על השנוים שביניהם בהערותי למקומות למושבותם. זה משפט מלאכתי בכלל: (א) דקדקתי בכל מלה ומלה וצרפתי והגהתי בפנים הספר. (ב) חלקתי המאמרים ועשיתי להם סימנים באותיות למען יהיה כל מאמר נבדל מחברו ועומד בפני עצמו, והקורא יוכל בקל למצוא מבוקשו, התחלת כל מאמר ומאמר, גם יוכל לציין כל מאמר ומאמר באיזה אות הוא נמצא. (ג) נתתי ריח והפסקות ע"י קוים ונקודות בין הפסוק למדרשו עליו, ובין ענין לענין. (ד) עשיתי מראה מקומות כל הפסוקים מתנ"ך, וצינתי בפנים הספר הקאפיטעל והפסוק. (ה) תקנתי השבושים, והצנתי הנוסחא הישרה והאמיתית, והספתי את החסר בפנים הספר בתוך שני חצאי מרובע. (ו) לפעמים חסרו איזה דפים בתוך כ"י של אקספארד אשר שמתי לעיקר ופנים הספר, והשלמתי החסרון מכ"י רומי. (ז) גם הוספתי הרבה מאמרים, והצנתיים בין שני חצאי מרובע עפ"י כ"י אחר, וכן הוספתי איזה פרשיות שלמות. אלה הם התקונים וההוספות אשר שמתי בפנים הספר, ואולם עשיתי לו עוד זר, הם הערות ותקנים ומראה מקומות ובאור אשר הצבתים לבדנה נספחות אל הפנים מלמטה, וזה משפטם ומזהותם: (ח) הצנתי מראה מקום כל מאמר ומאמר אנה הוא נמצא בתלמודים תוספתא ספרא ספרי מכילתא פסיקתא דרב כהנא ומפסיקתא רבתי ומדרשים. (ט) רשמתי בהערות אנה מובא המאמר בספרי קדמונים, (ובמבוא בפרק ו' תמצא מי מהקדמונים הביאו את התנחומא והילטרנו), גם הבאתי אצל כל מאמר ומאמר אנה הוא מובא בילקוט בש"ש

בשם התנחומא, בזהות שבעל הילקוט העתיק שבע מאות מאמרים מהתנחומא, והם נמצאים רק בכ"י שלנו, ובמבוא פרק ט"ז ימצא הקורא רשימה מכל המאמרים, ואיפה הם נמצאים בתנחומא. י) השייתו המאמרים עם מאמרי חז"ל בשאר מקומות, מערכה מול מערכה, והעיוותי על כל חלופי הגירסאות והשנויים, אם במאמרים עצמם, אם בשמות התנאים והאמוראים בעלי המאמרים, וברדתי איוזה מהם היתרון. יא) העיוותי על הרבה מהם הנמצאים גם בתנחומא הגרסם וההבדל ביניהם, וברוך אנכי תקנתי הרבה שגיאות ושבושים שנפלו בתנחומא הגרסם. יב) שמתני עיני על כתבי יד האחרים אשר היו לפני, והתאמצתי לזרות ולהבר כל השגיאות בכ"י אשר לפני, בהשוותי כל כתבי יד האלה זה מול זה, ולעמוד על הנוסחא העיקרית. יג) גם בהרבה מקומות הצריכים באור בארתי ופרשתי כיד ה' הטובה עלי, לעמוד על כוונת המאמר. יד) גם הרבה פסוקים המובאים משונים מאשר הם בכתובים תקנתי והצנתי בין שני חצאי מרובע את לשונם כאשר הוא במקרא. טו) בארתי כל מלות הזרות הנמצאות בו. טז) הפיצותי אור דרך אנכי על הרבה מאמרים בתלמודים ובמדרשים לבארם ולתקנם למען יצא כנונה צדקת מאמרי קדמוניו ז"ל, ואת היא תכלית הערות אשר ספתי אל הספר. גם מביא גדול הכינותי בראש הספר, מכל עשרים פרקים, וזה הוא משפטו ומעשהו:

א) שם הספר מתברר וזמנו. ב) התנחומא והילמדנו והתנחומא הגרסם בכלל. ג) התנחומא והילמדנו והתנחומא הגרסם בפרט וההבדל שביניהם. ד) המאמרים מתנחומא הגרסם הנמצאים ואשר אינם נמצאים בכ"י שלנו. ה) תכונת הספר וסגנון לשונו ואופן דרשותיו. ו) הלכות ופסקי דינים המובאים בתנחומא כ"י המתחילים "ילמדנו רבינו". ז) שמות תנאים ואמוראים ואנה הם מבווארות בהערות. ח) עפ"י סדר א"ב עם הערות. ט) המדרשים אשר השתמשו בתנחומא. י) הקדמונים אשר הביאו את התנחומא והילמדנו. יא) תכונת השעה כתבי יד אשר היו לפני מנוסח שלנו ומנוסח הגרסם. יב) עוד איוזה כתבי יד נמצאים מהתנחומא. יג) כל הוצאות מתנחומא הגרסם. יד) נוספות בתנחומא דפוס מאגטובה, ואח"כ בכל הדפוסים. טו) רשימה מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא את התנחומא (כ"י) ואנה המאמרים נמצאים לפנינו. טז) רשימה מכל המקומות אשר בעל הילקוט מביא מאמרים בשם הילמדנו. יז) רשימה מכל הערכים אשר בעל הערוך מביא את הילמדנו. יח) רשימה שניה מהערכים הנ"ל כסדר התורה. יט) רשימה מהערכים שמביא את הילמדנו מס' שמות, ואנה המאמרים נמצאים בתנחומא הגרסם מס' שמות. כ) העתקה מפרק י"ב מספר הדרשות להחוקר הגדול מהרי"ל צונץ עם הערות.

הגדרתי לפניך קורא נעים! תכונת מלאכתי ומעבדי במדרש תנחומא הישן הזה, ואקוה כי הקוראים הישירים בלבבותם, אשר דברי קדמוניו ז"ל יקרו להם, ישמחו על הסגולה היקרה אשר הבאתי לפניהם, ויתענגו על המסמך היקר הזה, אשר היה ספון וסמון באוצרות הספרים עד כה, גם תיקר מלאכתי ויגיעתי בעיניהם, אשר הרבה מאד מאד עמלתי ויגעתי, גם בהשגת כל כתבי יד הנוכרים, גם בהעמירי גוף הפנים על מכוננו, וגם במעשה ההגהות ותקונים והערות ובאור אשר עבדתי בשקידה רבה, כפי מסת כתי בעור הצורך, ועתה הנה הספר לפניכם ערוך בכל וכליל בהדרו, ודברי התנאים והאמוראים מזהירים כוהר הרקיע בפנינו אמרותם הנעימים, וכאשר שמחו רבים וכן שלמים ויהללו מלאכתי מלאכת הקודש, בהוציאי לאור הפסיקתא דרב כהנא, ע"י חברת מקיצי נרדמים (בשנת ה"א תרכ"ח), ומדרש לקח טוב על בראשית ושמות, ע"י הגבירים הנכבדים האחים ר א ס בוויילנא (שנת ה"א תר"ס), כן אקוה כי יגילו וישמחו על מלאכתי הזאת אשר עבדתי באמנה ומאהבה לדברי קדמוניו ז"ל והיה זה שכרי.

ובמסרם אסיים שפתי לא אכלה מלהודות לה' אשר גמל עלי, ועל הטוב אשר זכני, והפיל חבלי בנעימים, לגשת אל המלאכה הזאת, ולהשלימה עד תומה, כן יהיה אלהים עמדי, להוציא עוד ספרי חז"ל הממונים באוצרות לאור עולם, לזכות את הרבים, ולהגדיל תורה ולהאדירה:

לבוב דמתקרייא לעמבערג ר"ח ניסן תרמ"ג
שלמה באבער,